

Angster és fiai orgona- és harmóniumgyára (Pécs) és a család története

Metz, Franz (Hrsg.): *Josef Angster. Das Tagebuch eines Orgelbauers.* = München: Verlag der Donauschwäbischen Kulturstiftung, 2004. 325 p. (Donauschwäbisches Archiv, Reihe III: Beiträge zur donauschwäbischen Volks- und Heimatforschung. Bd. 115.)

Idősb Angster József (1834–1918) a szlavóniai Kácsfalu (ma: Jagodnjak, Horvátország) német katolikus faluközösségének szülötte. A közeli Eszéken inaskodik, majd hosszúra nyúlt vándorlásai hazai állomások után Bécsbe, onnan Németország és Svájc különböző tájegységein át Párizsig vezetnek. 1867-ben Pécsen alapított orgona- és harmóniumkészítő vállalata rövid néhány évized múltán nemcsak az akkori Magyarország vezető orgona-építő üzemévé női ki magát, de a Monarchia egészén belül is a legjelentősebbnek számít. A kiegyezés gazdasági felvirágzásának lendületében a különböző felekezetek (köztük az ekkor legalizált, nagyban építkező izraelita egyház), kisebb részben világi megrendelők mind szélesebb körű, méretben és típusban változatos igényeit igyekezik kielégíteni, lett légyen szó akár új hangszerről, akár aktuális felújításról vagy modernizálásról. De vállalnia kell a folyamatos karbantartás, hangolás feladatait is. Sikere elsősorban a bonyolult hangszer technikai fejlődésében elért modern, főképp francia vívmányok élenjáró alkalmazásából fakad. Hamar elnyeri a fontosabb ipari kiállítások díjait, kivívja a szakma, a katolikus egyház és a világi társadalom széles körű megbecsülését. A jelentősebb megrendelések az alapító életében a kalocsai székesegyház hangszerépítményétől (1876) a pécsi székesegyházén (1887) át a budapesti bazilikáéig (1905) hosszan sorolhatók, de az Angster-gyár szállítja a továbbiakban is például a budapesti Zeneakadémia vagy a szegedi Fogadalmi Templom új hangszerét (1925, 1930–32). Ez utóbbi – 5 manuális, 136 regiszteres terjedelmével – az akkori Európa második legnagyobb méretű hangszere. A kötet függeléke időrendi áttekintést ad az 1867–1918 közötti produkció javáról, melynek kimerítően teljes jegyzékét Solymosi Ferenc kutatásai alapján a Magyar Egyházzene 1996–1997-es évfolyama közli. Az alkotások ma legkevesebb 6 országra elosztva lokalizálhatók, amennyire túlélték a történelem viharait. Virágkorában – az 1890–1900-as években – az üzem százon jóval felüli munkáslétszámmal dolgozik. Egész fennállása során (felszámolását is jelentő, 1949-es „államosításáig”) mintegy 1300 orgonát épít meg, s még mintegy 3500 harmóniumot készít el. A két világháború között az Angster-fiúk (Emil és Oszkár) vizszik tovább a vállalatot, amely az utolsó tíz évben az unokára: ifj. Angster Józsefre száll.

Az örökösök egyelőre szerényebb újrakezdési próbálkozása a rendszerváltás pillanatától: már egy új történet – a negyedik nemzedék erejéből. Az eredeti történet alapdokumentuma: id. Angster József 1906–1908 között anyanyelvén írt, majd magyarra fordított (ebben a változatban kéziratosán fennmaradt) önéletrajza, amelynek adatait 1940-ben Dénes Gizella életrajzi regényében (*Ég és föld között*), utóbb ifj. Angster József 1993-ban kiadott családtörténeti művében (*Angster – A pécsi orgonagyár és a család története*, Pannónia könyvek) használta fel, most pedig – az unoka közreműködésével és bevezetőjével – teljes szövegében a müncheni Sváb Alapítvány adta közre németre visszafordított formában. A magyar eredeti szöveget néhány faksimile-részlet illusztrálja. A szerkesztést, gondozást a „ délkelet-német” zenetörténeti örökség jeles szakértője jegyzi. A témát ipartörténeti–művelődéstörténeti jelentőségének megfelelő súllyal tárgyalja a Pannónia-könyvek sorozat *Angstertől Zsolnayig* című kötetének vonatkozó tanulmánya (1999,

szintén ifj. Angster József tollából). Maga a most kiadott Angster-önéletrajz a magyar délvidéki német etnikum köréből felívelő, a zömmel német eredetű, 19. századi hazai iparos hagyományokhoz kapcsolódó, kivételes pálya család- és miliórajzában a téma etnikai-kulturális távlatát is teljes szélességgel megjeleníti.

Id. Angster József az asztalosságot tanulja ki mint alpmesterséget. A család- és falukörnyezet naiv zenei műkedvelése öröklődik tovább a különböző hangszerfajták (a többi között a kintorna) iránti érdeklődésében. A leendő orgonaépítő korai szellemi igénye jelentkezik abban, hogy inaséveinek vége felé (tizennyolc évesen) felvázolja gyermekkori „önéletrajzát”, vándorévei során pedig folyamatos útijegyzeteket, naplófeljegyzéseket készít mind tudatosabb rendszerességgel. E feljegyzések felhasználása növeli a későbbi összefoglalás dokumentumértékét. A korai önéletrajz naiv elfogulatlansággal mondja el a család előtörténetét, írja le életviszonyait. A visszapillantás részeként az 1848 utáni Eszék iparos-környezetéről is karakteres képet kapunk. Apai ágon az Angsterek 18. század végi bajor telepes bevándorlók, akik különféle mesterségeket képviselnek, de afféle jobbágyfaluban nyerneket letelepítést, vagy továbbvándorolnak, például a Bánság irányába. Az önéletrajzíró a harmadik nemzedékhez tartozik. Anyja bácskai, szintén telepes német családból. A nagybácsik, nagynénik, majd a testvérek is az annyira kevert népességű Délvidék különböző tájaira szétszóródva tartanak kapcsolatot egymással. Sorjáznak a település- és családnevek, megismerkedünk e peremvidékek kezdetleges és nyomorúságos falusi telepes- és kisvárosi életformájával – tizedelő járványaival, kommunális ellátatlanságával, a mégis előrettekintő, feltörekvő apák és fiúk erős igyekezetével, az anyák és lányaik jámborságos odaadásával. Innen eredeztethető hősünk spirituális elmélyedésre való hajlama is. Kácsfalu Angster József 10. életévében kapja első, Scitovszky pécsi püspök (később esztergomi érsek) által felavatott kápolnáját (addig a szomszéd faluba jártak át), ahol, ha hiányos felszereltséggel is, de felhangzik az öreg (J. M.) Haydn a maga idején „elcsépeltnék” számító misekompozíciója. Az ifjú Angster a korai élmény nyomán minden alkalmat megragad a templomi zene és ének hallgatására. Az akkor hiányzó orgonát később az új, nagyobb templom avatásához természetesen a pécsi Angster-vállalat szállítja.

A legnagyobb terjedelmet a könyvben tulajdonképpen a vándorévek leírása foglalja el. Vándorlásai során fokozatosan kerül közel az orgonához a készítő-javitóműhelyek látogatásával és a leghíresebb bécsi, németföldi hangszerek tanulmányozásával. Rendszeres mértani és szabadkézi rajz-stúdiumokkal, egyházzenei tanulmányaival tudatosan készül fel az orgonaépítő pályára. E folyamat végpontját a neves párizsi Cavaille-Coll vállalatnál eltöltött gyakorlat jelenti. Két év magyarországi tapasztalat (Temesvár, Német-Bogsány, Oravicabánya stb. és az oda-visszaút), részben a Bánságba szakadt rokonság közelségében, még a hazai élmények folytatódása jegyében áll. Angster azután 1856-ban Mohácson, illetve Pesten át Bécsbe indul – hajóúton. (Vasút Pécsről ekkor még csak Mohácsig vezet). Itt a katolikus iparosegylet (az Adolph Kolping alapította, Németország- és Ausztria-szerte hálózatszerűen kiépített, nevelő erejű és kultúrát adó szervezet) oltalmában eltöltött öt év jelenti az „egyeteimet”, a maga ismeretterjesztő kurzusaival, dalköri öntevékenységével és természetjáró mozgalmával. A korai 1860-as évek még laza politikai egységekre tagolt, iparilag igencsak elmaradott Németországot Drezdától Lipcsén, Berlinen, Vesztfálián és a Rajna egész vonalán át, majd Svájcot bejárva a már igen kiművelt vándoriparoslegény páratlanul érdekes beszámolója kerül papírra a német iparosság viszonyairól, szociális helyzetéről, egyszersmind az olcsó szállások, útmenti fogadók akkori világaról, egyes határátlépők különös rituáléjáról, az útonjárók szociális összetételéről stb. Az önéletrajz némelyik lapja, merész kirándulásokkal tetézt vándorútjának tájleírásaival is kibővülve, kora legjobb útirajzaival vetekedik. Rajztudását is kamatoztatja tájképekben,

épületrajzokban, mint ahogy a meglátogatott hangszeréptípusokról készített skiccekben is. A rajzok egy része a kötet illusztrációsoraként is szolgál. A németföldi vagy a svájci német vidékek változatos arculatával, gyakran erősen eltérő népéletével, nyelvi dialektusaival szembesülve, hazájától távol tudatosul számára először a szülőföld saját regionalitása és magyar politikai betagozódása is. A Közép-Rajna vidéken felfedezi az ottani dialektus azonosságát a legelterjedtebb magyarországi német nyelvváltozatokkal. Tíz év elteltével hazatérve már újra kell tanulnia a kácsfalusi dialektust. Útjának vége felé felsejlik a horizonton a porosz–osztrák konfliktus közeledő árnya is.

A vándor harmincegy-néhány évesen, Párizsban érzi úgy, hogy felkészült a teremtőképes és felelős önállóságra, s hogy ennek elhivatott gyakorlására feltétlen visszahívja hona, családjá. Jóllehet azt is sejtí, hogy itthon a semmiből kell majd valamit teremtenie a választott szakmájában. Bizonytalan tájékozódása során a régi szlavóniai–baranyai kapcsolatok jóvoltából jut hozzá váratlan megrendeléshez a pécsi izraelita hitközség megőlegetett bizalmából, ahol előéletét kellően leinformálják – az új, reprezentatív zsinagóga hangszerének megépítésére. Végleges letelepedésének helye is ebből a megrendelésből következik. Angster a vállalata megalapítását és fejlődését, a családalapítást, a munkásév-tizedek életmenetét az üzleti könyvekből, feljegyzésekből, levelekből rekonstruálja – szűkszavúan, gyakran csak a pusztá adatközlésre szorítkozva. Az önéletrajz eme röviddebb, sajnálatosan csak vázlatos részében is a hazai iparosélet domináns német meghatározottságát követhetjük nyomon. Munkásai, segédei és üzleti partnerei rendre a városi és környékbeli (illetve vándorló) német etnikum köréből kerülnek ki, bizonyára nem külön megfontolás alapján. A pécsi városi milió német jellege a századfordulóig szinte változatlan. „Családomban eleintén csak németül ment minden, csak amikor a gyerekek többségbe került iskolába [jártak], ők kiszorították a német nyelvet, bennünket öregeket úgyszólván leszavazván, nem jutottunk többé német szóhoz.” Az oly dicsőséges öregsége elé tekintő mester magyar iskolázással szocializálódott gyermekei kedvéért írja át magyarul is az önéletrajzát, rövid bevezetésében hangoztatva: „még csak gyermek vagyok magyar-nak, írónak pedig övodás”. Munkájában rögzíti, mikor szűnik meg Pécsen végleg a német nyelvű misézés is: 1909. október 17.

Komáromi Sándor

Szlovákia és a szlovákok a mai magyar történelemkönyvekben

*Alberty, Július: Slovensko a slováci v súčasných maďarských učebniciach dejepisú.
= Historický časopis, 52. I. 2004. Bratislava, 135–148. p.*

A szerző a magyar iskolai történelemkönyvek Szlovákiát és a szlovákokat érintő részeit vizsgálta a közelmúltban. Tekintettel arra, hogy a téma nemzetiségi szempontból kényes, továbbá az elmúlt évtizedekben ideológiai kényszerek is terheltek (nemzeti szocializmus, majd proletár-internacionalizmus: Hitler, Sztálin, Brezsnyev diktatúrája), a kérdéseket kölcsönös megértéssel és toleranciával szükséges rendezni.

Az újkori szlovák–magyar kapcsolatok történelmi epicentruma Trianon, ahol – mint ismeretes – 1920. június 4-én a vesztes Magyarország aláírta azt a szerződést, amely szerint történelmi területe 28%-a és lakossága 36%-a maradt az új határok között. A történelmi Magyarország tehát elveszítette a Kárpátalját, a Felvidéket, a Délvidéket, Erdélyt stb., így magyarok kerültek Szlovákiába, míg eközben szlovákok is maradtak az új Magyarorszá-

gon, ami kölcsönös problémákat szült. Egyes történészek nem mindig kellő szakmai józansággal értékelik az eseményeket, néhányan explicit (és nagyon emocionális) kifejtéssel tárgyalják a létrejött helyzetet és annak következményeit.

A tankönyvek Magyarországot mint nemzetállamot rögzítik, ám nem fordítanak elegendő figyelmet a nemzeti kisebbségek problémáira. A szlovák szerző által megnevezett magyar történészek közül különösen kritizálja Salamon Konrádot (vö. „...belevágtak a magyar nemzettestbe...; ...elszakítottak tőlünk ragyogó magyar városokat...; ...drága szép magyar centrumokat...”, stb.).

A szerző a továbbiakban sem szűnik meg kritizálni a magyar történetírást, citálva a középkori magyar történelem egyes jelenségeit (pl. a fehér ló mondája, Szvatopluk stb.).

Tekintettel arra, hogy nem vagyok hivatott szakértője a magyar–szlovák kontaktus egyes történelmi eseményeinek, úgy vélem, hogy az általam röviden ismertetett tanulmány szerzőjével a kompetens magyar szakembereknek kellene tudományos alapon vitatkozniuk, lehetőleg az éppen uralkodó ideológiai irányzat figyelembevétele nélkül és lehetőleg sokkal objektívebben, mint azt az idézett szlovák szerző teszi.

Wernke Géza

A „Divéky” nemzetségnév magyar vagy szlovák?

*Roszkowski, Jerzy M.: Ród Divékych – węgry, czy słowacy?
= Historické Štúdie, 41, Bratislava, 2000. 151–161. p.*

A fenti kérdés a 14–17. század folyamán merült fel a Lengyel és Magyar Királyság arisztokráciája történetében. A Divéky-név az egyik legrégebbi magyar családnév, amely a nyelvemlékekben már a 13. századtól szerepel. Viselőik a Visegrádtól Nyitraig terjedő területen éltek. A középkorban a család különböző tagjai számos magas állami pozíciót töltöttek be (pl. vicepalatinus, stb.). Később a család tagjai elveszítették korábbi rangjukat, sőt birtokukat is. Áttelepültek ezért Magyarország más részeibe. A 18. században egyik águk az Orava mentén telepedett le. Mivel helyzetük nem volt megbízhatóan meghatározható, ez a körülmény több problémát vet fel. Származásuk, illetve nemzetiségi mivoltuk a különböző szerzők nézete szerint ellentétes: a magyarok szerint magyarok voltak, míg a másik oldal szlováknak tekinti őket. A tanulmány szerzője kiemeli, hogy a Magyar Királysághoz tartoztak, mint ahogy hasonló probléma van Lengyelországgal kapcsolatban is, ahol a nemesség egy része szintén a közös (magyar–lengyel) államhoz tartozott. Később aztán attól függően, hogy melyik területen éltek, mely nyelvet sajátították el anyanyelvként, lettek magyarok vagy lengyelek.

Wernke Géza

Lestek és Lesar a középkori skandináv hagyományban

Banaszkiewicz, Jacek: „Lestek” (Lesir) i „Lechici” (Lesar) w średniowiecznej tradycji skandynawskiej. = Kwartalnik Historyczny, R. CVIII, 2001. 2. no. 3–23. p.

Történetünk 1030. július 29-én kezdődik, mert a történészek erre az időre teszik a Stiklastadir (Stiklestad) melletti csatát. Olaf Haraldsson, akit később Szent Olafnak hívnak,

visszatérvén Bölcs Jaroszlávtól, kísérletet tesz Norvégia egységesítésére és keresztény hitűvé tételére. Olaf félti öccsét, a 15 éves Haraldot a kegyetlen csatától (a fiú még tapasztalatlan a harcban), ám az öcs nem hátrál meg, bár súlyosan megsebesül. Így mutatja be a krónika a későbbi hőst, aki – lehetséges – csak a hagyomány szerint sebesült meg súlyosan, mert hamarosan ismét teljes erejében jelenik meg a további események folyamán. Hamarosan „Piorun Pólnocy” néven (mint ismeretes, Perun a szlávok mennydörgés–villámlás istene volt) emlegetik a krónikák, sőt: „Omnes Sclavorum maritimas regiones depredavit”. Igaz, ekkor még nem tétetik azonnal említés a „Lechiták”-ról, csak a „Polska” név jelenik meg az 1031. őszi dátum mellett. Hamarosan azonban előfordul a „Lechita” szó is: „Nem volt könnyű a lechiták számára a harc.”. A *lechita* szó eredetileg többes számú, és etimológiailag azonos a *Laesum/Lesum* vagy *Laesom – Laesa* (plur.) formával, sőt előfordul és régóta a „Polak” szóval kapcsolják össze a skandináv irodalomban. Axel Olrik szerint: „Laesa – Lacsar – Ljecherne – Pollakkerne” – így tehát a lengyelek korai nevét tükrözi. A *Laesir* alak a *Laesar* etnonimából származik – így nevezték a skandinávok a lengyeleket már a 11. század elején. A fabula és a tradíció aztán egybeolvasztotta a *Lestek* és *Lechici* alakokat jelentéseikkel, így etnonimává váltak ezek az alakok. A *Lestek – Lestka* kétségtelenül a *leść* ólengyel alakkal függ össze etimológiailag – állapítja meg a szerző.

Wernke Géza

A KISEBBSÉGGKUTATÁS KÖNYVEK

2003-ban megjelent kötetei:

**Kisebbségi lét és érvényesülés. A magyar lakosság
munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében**
(szerk.: Fábri István)

Kniezsa István: **Helynév- és családnév-vizsgálatok**

**Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai
a változó világban** (szerk.: Majtényi Balázs)

Niederhauser Emil: **Magyarország és Európa**

Makkai Béla: **Végvár vagy hídfő?
Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása
Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában**

Moravcsik Gyula: **Bizánc és a magyarság**

Kristó Gyula: **Early Transylvania (895–1324)** (angol nyelvű)

Kristó Gyula: **Nem magyar népek a középkori
Magyarországon**

Kovács József László: **Soproni Parnasszus.
Sopron-Ödenburg kétnyelvű irodalma a kezdetektől
napjainkig**

Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása
(ford. és szerk.: Moravcsik Gyula)

A KISEBBSÉGGKUTATÁS KÖNYVEK

2004-ben megjelent kötetei:

Zsoldos Attila: **The legacy of Saint Stephen**

Köpeczi Béla: **Rákóczi útjain**

Szarka László: **Kisebbségi léthelyzetek –
közösségi alternatívák**

Miskolczi Ambrus: **Határjárás a román–magyar
közös múltban**

Péntek János (szerk.): **Magyarul megszólaló tudomány**

Rajki Zoltán: **Egy amerikai lelkész magyarországi
missziója**

Előkészületben:

Miskolczy Ambrus: Románok a történelmi
Magyarországon

Papp Klára (szerk.): A Bocskai-felkelés a magyar
és az egyetemes történelemben

Tóth Judit: Státuszjogok

Gereben Ferenc: A művelődési szokások hatása
az identitástudatra Magyarországon és a határon túli
magyarok körében